

Т. М. Краснопольська

orcid.org/0000-0001-5936-5889

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних теорій*

Національного університету «Одеська юридична академія»

А. І. Железков

orcid.org/0009-0008-4040-4786

аспірант кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ ТА ЗАГРОЗА ГІБРИДИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Становлення та розвиток ідей парламентаризму та спроб реалізації на їх суспільством практики сягають часів Стародавньої Греції та Риму. Однак явний вплив цього інституту на політичні взаємодії між владними органами почалися з XIV ст., коли для забезпечення ефективності внутрішніх справ та централізації влади представницькі колегіальні органи влади (наприклад, Генеральні штати у Франції, Кортеси в Іспанії) наділялися більшою довірою зі сторони монархів, ніж впливова титулована знать. Хоча в подібних випадках вони виконували лише дорадчу функцію та реалізовували внутрішню комунікацію між станами суспільства, а також були взірцем для інших міст які мали свої дорадчі ради, які представляли інтереси широких верств населення.

Більша увага вчених до ідей парламентаризму повернулась в XVIII–XIX ст. в працях видатних мислителів, таких як Т. Гоббс, Ш. Л. Монтеск'є та Дж. Локк. Згідно їх уявлень, фундамент парламентаризму – поділ влади за функцією політичної дії тобто законотворчої або контролюючої – таким чином зокрема і розроблялися можливості передачі частини владних повноважень до іншого колегіального органу та їх розподіл, який буде закріплений офіційно – тобто конституцією. Законодавча влада виступає гарантом інтересів суспільства і провідником втілення демократичної моделі політичної системи, за виконавчою владою залишається відстоювання державних національних інтересів та виконання прийнятих державних стратегій у внутрішній політиці.

Криза абсолютизму в більшості європейських держав показала нагальну потребу змін, захист прав продемонстрував англійський парламент в боротьбі з королем Яковом I та його фаворитами: в період 1610–1624 років парламент розпускався три рази і в жодному складі не було можливостей для домовленостей, нарешті – четвертий склад парламенту отримав перевагу, маючи право контролювати витрати уряду до оголошення недовіри до міністрів королівського кабінету. Як наслідок «Славна революція» 1688–1689 років остаточно документально затвердила права парламенту у відомому Біллі «Про Права», в якому по суті остаточно обмежувалася королівська прерогатива в законодавчій сфері та забезпечувався захист незалежних виборів до парламенту та його захист, король Вільгельм III та королева Марія підписали акт, продемонструвавши таким чином солідарність з суспільством та розуміючи сучасний стан справ.

Сам науковий термін «парламентаризм» утвердився в XIX ст. як система політичної організації з розподілом функцій влади та особливості взаємовідносин між законодавчими судовими та виконавчими органами влади. Утвердження провідної ролі саме парламенту, його високий професійний та моральний авторитет для суспільства, водночас і спонукає через передачу функцій виконання та судочинства до обмеження інших органів влади (гілок влади), хоча в дійсності парламенти навряд чи змогли ефективно займатися виконавчими та судовими функціями через надмірну колегіальність та принципами обрання. Один із лідерів угру-

повання «Фельянів», прихильників конституційної монархії під час Французької революції Оноре Габріель де Мірабо захищаючи «право вето» запевняв, що безконтрольні і безкрайні в своїх функціях національні збори рано чи пізно приведуть до ще гіршої форми державного правління, ніж навіть диктатура чи абсолютна монархія (згідно реформ 1950-х років парламент Франції мав чітко визначні повноваження та ступінь втручання в державні справи різних галузей, але спектр повноважень може бути розширеним в особливих випадках або шляхом референдуму, що при значному збільшенні обсягу впливу загрожує посиленню недемократичних тенденцій).

Саме основною проблемою стає перетворення багатопартійної системи в формалізм, коли партія-гегемон завжди буде отримувати провідні місця в уряді та мати більшість в парламенті, при цьому може і не існувати як такої постаті лідера, так і формальна підзвітність уряду до законодавчої влади. Наприклад, в часи якобінського терору диктатури М. Робесп'єра як такої не існувало, комітет громадського порятунку вирішував питання колегіально, спираючись на лояльність паризької комуни та регіональну підтримку партії. Законодавчий орган хоча і підтримував комітет з однопартійців, але розумів його деструктивну сутність, тому ліквідація комітету та відмова від членства якобінської партії (серед депутатів конвенту), а згодом її заборона була лише питанням часу.

У 1850–1900 рр. здебільшого роль парламентів зводилася до формалізму вони були за характером здійснення влади «підлеглими» під тиском виконавчої влади, де досі існували традиціоналістичні тенденції. Наприклад, Рейхстаг Німецької імперії хоч і був вищим законодавчим органом влади, обирався на період 3 років зі складною структурою, представляв інтереси всіх німецьких земель, але міг бути розпущеним за бажанням імператора (кайзера), що й сталося в період 1881–1890 рр., коли імператор використав своє право розпуску парламенту 4 рази. Рейхсканцлер Отто фон Бісмарк був типовим консерватором, ще на початку своєї кар'єри мав жорсткі дискусії з ліберальними представниками, був розчарований навіть прийняттям конституції яка сама не влаштувала його опонентів, ставши на чолі імператорського кабінету і до самої відставки не змінив своїх консервативних переконань. Водночас, в Великобританії за часів королеви Вікторії новий лідер консерваторів прем'єр-міністр Б. Дазраелі почав вводити нові реформи в економіці, розуміючи що треба змінювати принципи консервативного управління державою, підтримував закони проти експлуатації та закріплення права профспілок в конституції. Це дало результати – протягом ХХ ст. уряди, де переважна більшість портфелів була у консервативній партії, мали стабільну зростаючу підтримку суспільства, взявши за мету консолідацію суспільства під гаслами традиційних цінностей, і впровадженням концепції держави соціального блага.

Протягом ХХ ст. через кризові ситуації в різних державах з демократичним режимом парламенти пройшли шлях від співпраці з урядом та поділу повноважень в різних галузях до повністю незалежного компетентного органу державної влади, який в більшості питань контролює дії уряду. Таким чином, рівень демократичних перетворень та затвердження на практиці принципів парламентаризму пов'язано з характером взаємодій між законодавчою та виконавчою владою, повноваженнями які наділені парламенти та прозорості їх функціонування захисту від тиску інших державних і недержавних організацій та груп.

Рівень віри в необхідність розподілу влади та гарантій функціонування поступово зростає в тих державах, де проблематика стихійного регресу посилена або залишається на довгий час, такими факторами можуть бути невідконтрольні силові структури або воєнний переворот, що залежить не тільки від постколоніального «авторитету визволителя», яким могли скористатися окремі воєначальники, які потім захоплювали владу (в країнах центральної та південно-східної Африки періоду 1970-х рр.) (Huntington, 2011). Тенденція гібридизації або повної узурпації залишається, а тому з іншого боку це консолідує суспільство навколо парламенту як єдиного легітимного органу і надії на припинення кризової ситуації, як наприклад сталося в Аргентині часів війни з Уругваєм 1831–1851 рр.

За ідеальних умов парламентаризм є «вершиною» представницької демократії, який характеризується широкими повноваженнями законодавчого органу влади, впливом на циркуляцію кадрів уряду, затвердженням та контролем за діяльністю уряду та економічних і фі-

нансових ресурсів держави. Але в «псевдodemократіях» або «неповних демократіях» роль та функції законодавчого органу скомпрометовані через політизацію суспільних значущих подій, тобто спекуляції на електоральних настроях, що призводить до недоброчесних виборів та руйнування конкурентного середовища політичних партій. Так, Х. Лінц в праці «Тоталітарні та авторитарні режими» помічає початок «ерозії» демократичної системи, коли при багатопартійній системі формальна і коаліція формується з однієї партії, а це призводить до одноманітного складу уряду і формування політичної стратегії яка відповідає інтересам далеко не всіх учасників політичного життя, суспільства і системи в цілому (Linz, 2000). С. Лінсет і Г. О'Донелл наводять приклад країн центральної Америки наприкінці ХХ ст., коли влада зосереджена в руках найбільш впливових урядовців, які зберігають свої портфелі незалежно від спектру політичних партій в парламенті, інакше виконавча влада отримує автономію та важіль втручання на сам процес виборів. Або явна домінуюча політична партія, яка має вплив та дієвими способами захищає свої позиції на виборах. При подібній гібридизації не обов'язкова заборона інших партій та перехід до тоталітарної однопартійної системи. Для неї характерно зосередження ресурсів та можливий тиск на опонентів, хоча подібні методи вдають результат але й зростає нехтування електоральними інтересами, що призводить до зниження стійкості політичної системи (Древаль, 2009; Романюк, 2002).

Гібридизація політичного режиму відбувається на основі стагнації демократичного транзиту, коли починається вільний відкат до автократичного минулого, тобто завдяки утриманню влади починаються утиски прав та свобод, маніпулювання, загострення ситуації в суспільстві з метою консолідації проти когось (можливо опозиційних партій) або за збереження «чистоти» існуючого ладу, саме в таких умовах першими страждають якість виборів та кадрів політичних партій тобто кандидатів. Популізм та загравання з електоратом призводить до поляризації ідей з точки зору виборця, хоча самі ідеї так і не стверджуються політичними акторами, в багатьох випадках програми політичних партій передбачають «ми за все і за вас», а сутність їх мало в чому відрізняється. Саме тому серед багатьох дослідників гібридних режимів є розуміння, що шлях є неоднозначним різноманітним і залежить від багатьох факторів. Так, автократичні тенденції, що захищаються одними політичними силами можуть змінюватися процесом збереження існуючої невизначеності або проведенням реформ та крокуванням до демократичного ладу. Але з урахуванням неякісних виборчих процесів та втручання різних груп лобіювання внаслідок зміни складу парламенту і згідно уряду програми та стратегії можуть бути переглянуті згідно інтересам нової влади (Hale, 2005). Так, 1927–1932 рр. видалися для Чилі скрутним становищем політичної системи, адже за п'ять років змінилось 5 президентів та ще більше 5 виконуючих обов'язки президента. Зворотній процес щодо методів утримання влади можна спостерігати – за період президентства П. Кастільйо в Перу, де тільки за 2022 рік 5 разів було замінено склад уряду (оскільки Перу є президентською республікою, то президент має вплив та прерогативу у формуванні уряду), хоча серед опозиції та міжнародних ЗМІ наголошувалося неодноразово про тривожну програму президента та корумпованості вищих чиновників, як наслідок конгрес у відповідь на узурпацію влади з боку президента проголосував за його імпічмент, а влада згідно конституції перейшла до віце-президентки Д. Болуарте.

Характерною ознакою, яка може призвести до гібридизації, що порушує принципи парламентаризму та багатопартійності, може бути «недостатність нової крові», тобто коли циркуляція зупинена або проводиться занадто повільно, більшість кандидатів в політичних партіях нормована та закріплена вже багато років, таким чином більшість делегатів (депутатів) законодавчих органів залишаються при мандатах більше 10 років. Більш помітна така тенденція при мажоритарній або змішаній виборчих системах. Під час переобирання кандидати задля збереження свого статусу вдаються до деяких «хитрощів» та спекуляцій на матеріальній основі перед виборцями. В іншому плані процес стагнації може статися саме через «кланову систему», що призводить до непотизму та упередженості у виконанні своїх обов'язків. Тракта́т по загальній соціоло́гії В. Парето затвердив принцип «циркуляції еліт» та її поповнення за якісними або функціональними критеріями «знизу» та від частоти циркуляції на практиці буде залежати життєздатність політичної системи (Григорчак, 2010).

Парламентаризм може слугувати захистом політичної системи від подібних заворушень. В повноцінних демократіях парламент, політичні партії та сам процес виборів ґрунтується на рівних конкурентних змаганнях, прозорості та повазі до прав людини і свободи слова та друку, високому рівні політичної культури, системі де професіональність та компетенція цінуються і необхідні для якісного управління. Чіткий розподіл функцій державної влади гарантується не тільки нормативно-правовими документами, а й активністю громадського суспільства, його залученістю в політичне життя та контролем за державними органами влади, захистом прав місцевого самоврядування. Коли навіть лобіювання, як вплив сприймається позитивно та не шкодить політичній системі, не несе загрози функціонуванню органів державної влади та місцевого самоврядування. Так, наприклад, закон про лобіювання в США передбачає складання списків лобістів, які реєструються та подають свої персональні дані, до того ж фінансову звітність, з іншого боку щодо політиків є низька заборон які регламентують процес лобіювання (Сухонос, 2003).

Отже, ідеї парламентаризму трансформувалися беручи до уваги виклики часу, роль парламенту в політичній системі залежить від багатьох факторів. В ХХ ст. війни, геополітична боротьба та виклики міжнародній безпеці завжди були привабливими для зміни тонкощів в системі прийняття політичних рішень, соціальна напруженість та економічна складова – все це є тими факторами, що впливають на довіру електорату до влади, засоби реагування влади на чинники соціально-політичного розвитку та ступінь врахування органами влади (перш за все, парламентом) інтересів суспільства. Гібридизація політичного режиму власне і залежить від однієї з цих ланок. Крім того, для гібридизації характерна велика тривалість транзиту та підтримка електоратом представників, яких вони обирають представляти свої інтереси.

Парламент, як представницький орган з законодавчою функцією, залишиться основним буфером від узурпації влади та гарантією в очах суспільства перед наростаючою «корозією» та гібридизацією політичної системи, зі своєї сторони парламент законністю посилює цілісність політичної системи та повинен відповідати потребам суспільства та його вимогам задля збереження легітимності, будучи основним інститутом політичного представництва народу.

Література

- Григорчак, І. (2010). Еліта як суспільний феномен. *Вісник національної академії державного управління*, № 4, 41–50.
- Древаль, Ю. Д. (2009). Організація і діяльність парламентів: теоретико-методологічні засади : [монографія]. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр". 184 с.
- Романюк, О. (2002). Праві та ліві тоталітарні режими : спільне і специфічне. *Нова політика*, № 1, 55–59.
- Сухонос, В. (2003). Консенсусна демократія як формування постіндустріальної держави. *Держава і право : зб. наук. праць : Юридичні і політичні науки*, Вип. 19, 44–46.
- Hale, H. (2005). Regime Cycles: Democracy, Autocracy, and Revolution in Post-Soviet Eurasia. *World Politics*, Vol 58., № 1, 133–165. https://www.researchgate.net/publication/231984208_Regime_Cycles_Democracy_Autocracy_and_Revolution_in_Post-Soviet_Eurasia
- Huntington, S. P. (2011). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order Paperback. Simon & Schuster. 368 p. <https://msuweb.montclair.edu/~lebelp/1993SamuelPHuntingtonTheClashOfCivilizationsAndTheRemakingofWorldOrder.pdf>
- Linz, J. J. (2000). Totalitarian and Authoritarian Regimes. Boulder, CO Lynne Rienner Publishers, Inc.

References

- Hryhorchak, I. (2010). Elita yak suspilnyi fenomen [Elite as a social phenomenon]. *Visnyk natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia* [Bulletin of the National Academy of Public Administration], № 4, 41–50. [in Ukrainian].
- Dreval, Yu. D. (2009). Orhanizatsiia i diialnist parlamentiv: teoretyko-metodolohichni zasady : [monohrafiia] [Organization and activity of parliaments: theoretical and methodological foundations: [monograph]]. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr". 184 s. [in Ukrainian].
- Romaniuk, O. (2002). Pravi ta livi totalitarni rezhymy: spilne i spetsyfichne [Right and left totalitarian regimes: common and specific]. *Nova polityka* [New politics], № 1, 55–59. [in Ukrainian].
- Sukhonos, V. (2003). Konsensusna demokratsiia yak formuvannia postindustrialnoi derzhavy [Consensus democracy as the formation of a post-industrial state]. *Derzhava i pravo : zb. nauk. prats : Yurydychni i politychni nauky* [State and law: collection of scientific works: Legal and political sciences], Vyp. 19, 44–46. [in Ukrainian].

Hale, H. (2005). Regime Cycles: Democracy, Autocracy, and Revolution in Post-Soviet Eurasia. *World Politics*, Vol 58., № 1, 133-165. https://www.researchgate.net/publication/231984208_Regime_Cycles_Democracy_Autocracy_and_Revolution_in_Post-Soviet_Eurasia [in English].

Huntington, S. P. (2011). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order Paperback. Simon & Schuster. 368 p. <https://msuweb.montclair.edu/~lebel/1993SamuelPHuntingtonTheClashOfCivilizationsAndTheRemakingofWorldOrder.pdf> [in English].

Linz, J. J. (2000). Totalitarian and Authoritarian Regimes. Boulder, CO Lynne Rienner Publishers, Inc. 343 p. [in English].

Анотація

Краснопольська Т. М., Железков А. І. Парламентаризм та загроза гібридизації політичного режиму. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню феномену парламентаризму в контексті загрози гібридизації політичного режиму. Автори аналізують історичні передумови становлення парламентаризму, починаючи з античності до сучасності, а також розглядають його еволюцію на прикладі різних державних систем. Особлива увага приділяється процесам становлення парламентських інститутів у Європі, зокрема ролі Генеральних штатів у Франції та Рейхстагу в Німецькій імперії, що наочно демонструє еволюцію представницької демократії.

Одним із важливих аспектів дослідження є аналіз конфлікту між парламентом та виконавчою владою, що виявляється у формуванні гібридних режимів із домінуванням партій-гегемонів або надмірної концентрації влади у виконавчій гілці.

Зазначено, що гібридизація політичного режиму виникає на фоні стагнації демократичного транзиту та утримання влади в руках обмеженої групи осіб, що призводить до порушення принципів парламентаризму. На прикладах Латинської Америки та країн Африки демонструється, як вплив воєнних переворотів або авторитарних тенденцій сприяє консолідації виконавчої влади на шкоду парламентським механізмам. Показано, що навіть у формально багатопартійних системах одноманітність політичного складу уряду та домінування однієї партії руйнують конкурентність і демократичність політичного процесу.

Розглянуто небезпеку формалізму в багатопартійних системах, коли парламент фактично втрачає вплив на виконавчу владу, перетворюючись на інструмент легітимації рішень уряду. Зазначено, що такі явища призводять до ерозії демократичних принципів, що підриває легітимність представницьких органів та сприяє посиленню автократичних тенденцій.

Обґрунтовано, що збереження парламентаризму як основи представницької демократії можливе лише за умови забезпечення політичної конкуренції, прозорості виборчих процесів та захисту прав місцевого самоврядування. Лише дотримання принципу поділу влади та підтримка активної участі громадянського суспільства можуть гарантувати стійкість політичної системи та протидіяти загрозі гібридизації режиму.

Ключові слова: парламентаризм, вибори, політичне представництво, гібридні політичні режими.

Summary

Krasnopolska T. M., Zhelezkov A. I. Parliamentarism and the threat of hybridization of the political regime. – Article.

The article is devoted to the study of the phenomenon of parliamentarism in the context of the threat of hybridization of the political regime. The authors analyze the historical prerequisites for the formation of parliamentarism, starting from antiquity to the present day, and also consider its evolution using the example of various state systems. Particular attention is paid to the processes of the formation of parliamentary institutions in Europe, in particular the role of the Estates General in France and the Reichstag in the German Empire, which clearly demonstrates the evolution of representative democracy.

One of the important aspects of the study is the analysis of the conflict between parliament and the executive branch, which is manifested in the formation of hybrid regimes with the dominance of hegemonic parties or excessive concentration of power in the executive branch.

It is noted that the hybridization of the political regime arises against the background of stagnation of democratic transit and the retention of power in the hands of a limited group of persons, which leads to a violation of the principles of parliamentarism. The examples of Latin America and African countries demonstrate how the influence of military coups or authoritarian tendencies contributes to the consolidation of executive power to the detriment of parliamentary mechanisms. It is shown that even in formally multi-party systems, the uniformity of the political composition of the government and the dominance of one party destroy the competitiveness and democracy of the political process.

The danger of formalism in multi-party systems is considered, when the parliament actually loses influence over the executive, turning into an instrument of legitimization of government decisions. It is noted that such phenomena lead to the erosion of democratic principles, which undermines the legitimacy of representative bodies and contributes to the strengthening of autocratic tendencies.

It is substantiated that the preservation of parliamentarism as the basis of representative democracy is possible only if political competition, transparency of electoral processes and protection of local self-government rights are ensured. Only adherence to the principle of separation of powers and support for the active participation of civil society can guarantee the stability of the political system and counteract the threat of regime hybridization.

Key words: parliamentarism, elections, political representation, hybrid political regimes.